

YUQORI SINF O'QUVCHILARIDA KASB TANLASH MOTIVLARINING O'RGANILISHI

¹M.Isakova

Psixologiya fanlari doktori (DSc), FarDU

²A.Xaydaraliyev

Psixologiya yo'nalishi magistranti, FarDU

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8076673>

ARTICLE INFO

Received: 16th June 2023

Accepted: 23th June 2023

Online: 24th June 2023

KEY WORDS

ABSTRACT

Jahonda aholi soni shiddat bilan o'sib bormoqda. Aholi sonining ko'payishi natijasida nafaqat ishga bo'lgan talab, balki sifatli kadrlarga bo'lgan talab ham oshib bormoqda. Bu esa ta'lim va kasb-hunarga tayyorlov sohasiga alohida e'tibor berish zaruratini vujudga keltirmoqda. Shaxsning kasbiy shakllanishi va biron bir soha mutaxassisi sifatida kamolga yetishini ta'limdan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Psixologiyaga oid adabiyotlar va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, insonning kasbiy shakllanishi uning hayoti davomida kechadigan murakkab jarayon hisoblanadi hamda bu uning yoshiga va shaxs sifatida rivojlanishiga mos holda yuz beradi. Kishining kasbiy muvaffaqiyati va mataxassis sifatida mahorat darajasini oshish sur'ati uning kasb tanlash motivlari bilan uzviy bog'liq sanaladi.

Kirish. Inson hayotida kasbni to'g'ri tanlay olish muhim muammolardan biridir. Kasblarning tanlov doirasi qanchalik keng bo'lsa, psixologik jihatdan shunchalik murakkablashib boradi. Har bir shaxsning sub'ektiv moyilliklari va u yoki bu faoliyatga qobiliyatligi, yo'nalganligi bir butunlikni tashkil etadi. Moyillik va qiziqish o'yin, o'quv va mehnat faoliyatining barcha jarayonlarida shakllanadi hamda o'zgarib boradi. Insonning kasb tanlash arafasida o'sha sohaga qanchalik mos ekanligi faqatgina ushbu faoliyat jarayonida aniqlanadi.

Kasbiy psixologiya fanida shaxs kasbiy shakllanishini davrlashtirishning bir nechta turlari ishlab chiqilgan. "Kasbiy ta'lim va tarbiya psixologiyasi" asarining muallifi, rus psixologi T.V.Kudryavsev shaxsning kasbga bo'lgan munosabati va mehnat faoliyatini bajarish darajasi mezoniga ko'ra, kasbiy shakllanishning bosqichlarini ajratib chiqqan:¹

- kasbiy moyillikning paydo bo'lish bosqichi;
- kasbiy ta'lim olish va kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish bosqichi;
- kasbiy faoliyatni boshlash va mehnat jamoasida o'rnini topishga intilish bosqichi;
- kasbiy mehnatda o'zini to'liq namoyon etish bosqichi.

¹. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания. М.,1997.

Yana bir rus psixologi E.A.Klimov o'zining "Kasb qanday tanlanadi?" asarida u insonni mehnat subyekti sifatida talqin etib, kasbiy yo'nalganlikni davrlashtirish asoslariga to'xtalib o'tgan:²

1. O'yin faoliyatidan oldingi bosqich bo'lib, bolaning 4 yoshgacha bo'lgan davrini o'z ichiga oladi. Bu davrda bola keyingi rivojlanishi va mehnatga kirishuvi uchun asos bo'lgan idrok qilish vazifalarini o'zlashtiradi;

2. O'yin faoliyati bosqichi (5-8 yosh) – inson hayotining "asosiy mazmuni"ni o'zlashtiradi;

3. O'quv faoliyatini o'zlashtirish bosqichi (8-12 yosh) – bu bosqichda bola faoliyatni rejalashtirishni, o'zini-o'zi [nazorat qilish va taxlil qilish](#)ni o'rganadi;

4. Optatsiya (optatsiya – lotincha, istak, tanlov) bosqichi (12-17 yosh) – kasb-hunar ta'limi muassasalarida kasb tanlash davri;

5. Adept (biror soha bilimlari tarafdori bo'lish) bosqichi (17-20 yosh) – o'zi tanlagan kasbning ixtisoslig bo'yicha kasbiy va nazariy tayyorgarlik ko'rish;

6. Adaptant bosqichi (adaptatsiya davri) (20-23 yosh) – tanlagan kasbida ish boshlash va unga ko'nikish;

7. Internal bosqich (23-26 yosh) – kasbiy tajriba va bilimlarni to'plash;

8. Mahorat bosqichi – o'z mehnat [faoliyatini malakali darajada bajarish](#)

9. Obro'-e'tibor bosqichi – kasbi bo'yicha yuqori malakani o'zlashtirishi natijasida atrofdegilar tomonidan e'tirof etilish;

10. Ustozlik darajasi bosqichi – malakali mutaxassis tomonidan o'z kasbiy tajribalarini va kasbning sir-asrorlarini shogirdlarga o'rgatish hamda o'zining kasb maktabini yaratish.

Shaxsda kasbiy mahoratning vujudga kelishidagi asosiy mezonlardan biri sifatida kasbiy o'zlikni anglashni ham bir nechta davrlarni bo'lish mumkin:

1. Bolada kasblar dunyosi haqida dastlabki ko'rgazmali tasavvurlarning vujudga kelish davri. Ushbu davr 2,5-3 yoshdan boshlanib 10-12 yoshgacha bo'lgan yosh davrni o'z ichiga oladi. Rivojlanish mobaynida bolaning ongida kasblar dunyosi haqidagi turli-tuman tasavvurlar vujudga kela boshlaydi. Maktab boshlang'ich ta'limda esa yetakchi o'quv faoliyatida o'quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurlar olami yanada kengayib boradi.

2. Bolada o'zini kasbiy bilish davri. Turli kasblar haqidagi dastlabki tasavvurlarni o'zlashtirib olgach, o'quvchi ularni u yoki bu shaklda qo'llay olishi talab etiladi. Lekin ba'zi o'quvchilar o'zining sevimli kasbi haqida yetarli bilim, tayyorgarlik va ko'nikmaga ega bo'lmaganlari sababli o'zlarini kasbiy sohada namoyon eta olmaslik muammolariga duch kelishi mumkin. Shuningdek, bu davrda ular yangi yetakchi faoliyat - tengdoshlari bilan muloqot jarayonida o'zini bilishga bo'lgan ehtiyoj yanada kuchayib boradi.

3. O'z o'zini kasbiy aniqlash davri. Ushbu bosqich bilan birgalikda kasbiy o'zlikni anglash jarayoni ham yakunlanadi. Bu davr maktabni tugatgandan keyin ham davom etishi mumkin. Bu davrning eng muhim jihatlari: o'quvchida kasbni tanlash, uning aniq yo'nalishlari, [barqaror qiziqishlar](#) va ehtiyojlar, kasbning talablariga mos bo'lgan shaxsiy xususiyatlarining o'quvchida shakllanish hodisalari kuzatiladi.

². Климов Е. А. Как выбрать профессию. М.: Провещение, 1990.

Materiallar va metodlar. Mazkur nazariy ma'lumotlarni o'qib, o'rganib, ularni tahlil qilish jarayoni bizni ham tadqiqotlar o'tkazishga, natijalarni xulosalab, tavsiyalar ishlab chiqishga bo'lgan qiziqishimizni oshirdi. Xususan, Farg'ona tumanidagi 19-umumiy o'rta ta'lim maktabini 2022-2023-o'quv yilida tamomlayotgan 11-sinf o'quvchilarida kelajakda qanday kasb egasi bo'lish istagida ekanliklarini aniqlashga kirishdik. Ularning kasb tanlash motivlarini aniqlash maqsadida anketa-savolnoma o'tkazdik. Savolnoma "Kelajakdagi kasbingiz?" va "Ushbu kasbni tanlashingizga nimalar turtki bo'ldi?" savollaridan iborat bo'lib, unda 22 nafar respondent ishtirok etdi.

Natijalar. Javoblarni tahlil qilar ekanmiz, respondentlarning 63 % o'z qiziqishlari bo'yicha kasb tanlayotganliklarini bildirishdi va ushbu kasbni egallash uchun zarur bo'lgan bilimlarni qo'shimcha ravishda o'zlashtirayotganligini ta'kidlab o'tishdi. Ular bir necha yildan buyon qo'shimcha darslarda qatnashishi ularning o'z maqsadlari yo'lida qat'iy va dadil qadam qo'yayotganliklarini anglatadi. Sabablarning keyingi galdagisi kasbning jamiyatdagi obro'-e'tibori egalladi. Kasb tanlashga turtki bo'lgan yuqoridagi omilni 14 % respondent belgiladi. Bu kasbning jamiyatda tutgan o'rnini uni tanlash sabablaridan biri bo'lishini ko'rsatib beradi. Ishtirokchilarning yana 14 % kasb tanlash sababi sifatida moddiy manfaatlar ko'zlanganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Bu yoshlarda yaxshi turmush tarziga va boylikka intilishni bildiradi. Qolgan 9 % ishtirokchilar kasb tanlashiga ota-onasi yoki qarindoshlarining maslahatlari turtki bo'lganini aytib o'tishdi. Albatta, har bir shaxsning kelajakdagi kasbini tanlashiga oila a'zolar ham o'z ta'sirini ko'rsatishadi. Bunda muhim jihatlaridan biri shuki, avvalo, bolaning qiziqishi va qobiliyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa. Shaxsning kasb tanlashi, kasbiy shakllanishi va rivojlanishida ijtimoiy muhit va hodisalar hamda yetakchi faoliyat turi muhim ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlash bola tug'ilganidan to kasbda o'z faoliyatini boshlagunga qadar davom etadigan murakkab jarayon hisoblanadi. Shuning uchun mehnat ta'limi va tarbiyasi oila bilan maktab hamkorligida amalga oshiriladigan kasb tanlashga psixologik tayyorlash hamda mehnat faoliyatiga ruhan tayyorgarlikka ko'maklashadigan yo'nalish sifatida uzviy davom etadi.

References:

1. Haydarov F. Xalilova N. Kasb psixologiyasi T. 2010.
2. Klimov E. A. Как vybrat professiyu. M.: Proveshnyeniye, 1990.
3. Kudryavsev T. V. Psixologiya professionalnogo obucheniya i vospitaniya. M.,1997.
4. MuazzamTulkinovna Isakova //Socio-Psychological Factors Are The Effect Ofperson's Mental Health// European Journal of Molecular & Clinical Medicine. Volume 07, Issue 03, 2020. 4699-4718 pages.
5. Muazzam Isakova Tulqinovna //FAMILY AS A FACTOR IN MENTAL HEALTH// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 10, Issue 7, July 2020. 200-210 pages.
6. Isakova Muazzam To'lqinovna //Additional Learning is as a Factor of Mental Health// International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 05, 2020. 7330-7335 pages.
7. Исакова М.Т. //ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ВЕДУЩИХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ МЕЖДУ ОТНОШЕНИЕМ К ЗДОРОВЬЮ И ИНДИВИДУАЛЬНО-ДИНАМИЧЕСКИМИ

- ХАРАКТЕРИСТИКАМИ// ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ. 2021, Выпуск 23. 144-149 стр.
8. M.T.Isakova //SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF A PERSON'S ATTITUDE TO HIS MENTAL HEALTH// Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Vol 10, Issue 4, April, 2021. 29-36 pages.
9. Исакова М.Т //Инсон рухий саломатлигининг ижтимоий-психологик омиллари// Монография. Тошкент 2021.
10. Исакова Муаззам Тўлқиновна //ДИНИЙ ЭЪТИҚОД ШАХС РУХИЙ САЛОМАТЛИГИНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА// "PSIXOLOGIYA" ILMIY JURNAL. Maxsus son, № 2, 2020. 68-72 бетлар.
11. M.T.Isakova //DAVLAT BOSHQARUVI VA SHAXS RUHIY SALOMATLIGI// PSIXOLOGIYA ILMIY AXBOROTNOMA. 2020-yil, 4-son. 158-162 betlar.
12. Isakova Muazzam Tulkinovna //HUMAN HEALTH AND PSYCHE// ELECTRONIC JOURNAL OF ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. OCTOBER, 2020-V. ISSN 2181-9750. 40-46 pages.
13. M.T.Isakova //OILA MUHITI RUHIY SALOMATLIKNING OMILI SIFATIDA// PSIXOLOGIYA ILMIY AXBOROTNOMA. 2021-yil, 2-son. 127-134 betlar.
14. Isakova Muazam Tulkinovna //THE RESULTS OF THE EMPIRICAL TRANSFER OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE MENTAL HEALTH OF THE INDIVIDUAL// ELECTRONIC JOURNAL OF ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. JUNE, 2021-XI. ISSN 2181-9750. 4-15 pages.
15. Исакова Муаззам Тулкиновна //ИНСОННИНГ САЛОМАТЛИККА МУНОСАБАТИ БИЛАН УНИНГ ИНДИВИДУАЛ-ДИНАМИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ МУАММОЛАРИ// ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ. 2021,7 (104). 42-48 бетлар.
16. Isakova Muazzam Tulkinovna //DEPENDENCE OF A PERSON'S ATTITUDE TO HEALTH ON AGE CHARACTERISTICS// ELECTRONIC JOURNAL OF ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. JULY, 2021-7/2. ISSN 2181-9750. 34-40 pages.
17. Исакова Муъазам Тулкиновна //ИНСОННИНГСАЛОМАТЛИККА МУНОСАБАТИНИНГ ИНДИВИДУАЛ ДИНАМИК ХУСУСИЯТЛАРИ МУАММОСИ ВА УНИ ЭМПИРИК ЎРГАНИШ// ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ. 2021,8 (105). 45-52 бетлар.
18. М.Т.Исакова //ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ ОТНОШЕНИЯ ЛИЧНОСТИ К ЗДОРОВЬЮ С ИНДИВИДУАЛЬНО-ДИНАМИЧЕСКИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ// Психология управления персоналом и экосистема наставничества в условиях изменения технологического уклада. Вторая международная научно-практическая конференция. 11-12 ноября 2021 г., Нижний Новгород. 598-606 стр.
19. Исакова М.Т //ШАХС РУХИЙ САЛОМАТЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР// АҲОЛИНИНГ ПСИХОЛОГИК САЛОМАТЛИГИ - ЖАМИЯТ ФАРОВОНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ОНЛАЙН АНЖУМАНИ. Фарғона. 20.05.2020. 5-9 бетлар.
20. Исақова М.Т. //БАНДЛИК ШАХС РУХИЙ САЛОМАТЛИГИНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА// Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва

инновацион жиҳатлари: халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами.
27 май 2020 йил. Москва. 714-717.

21. Исакова М.Т. //ИЖТИМОЙ НАЗОРАТНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ
БОРАСИДА АЙРИМ ФИКРЛАР// АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ
УЗБЕКИСТАНА. Конференция, Ташкент-2018. 79-81 бетлар.